

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК РЕАБІЛІТАЦІЇ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Чернуха Н. М., Васильєва-Халатникова М. О.

ВСТУП

В умовах сьогодення актуалізуються питання спільного бачення щодо розуміння особливостей організації системи соціальної підтримки населення в об'єднаних територіальних громадах через впровадження моделі інтегрованих соціальних послуг відповідно до положень нового закону України «Про соціальні послуги» (17 січня 2019 року)¹.

Мета дослідження полягає у частковому аналізі нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» (2019 р.), теоретичному дослідженні вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо практик соціальної роботи, виокремленні соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах.

Доцільним є розгляд соціальної інтеграції, ініціатив самопомогі, підтримки як у міжнародному так і у вітчизняному соціальних просторах, оскільки означені конструкти теорії і практики соціальної роботи ми вбачаємо як загально визнані практики у соціальній сфері, відповідно, вони можуть бути підґрунтям для виокремлення власне соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах.

Соціальна інтеграція, ініціативи самопомогі, підтримки об'єднаних територіальних громад, які були створені протягом останніх кількох років і які поступово беруть на себе завдання зі сфери соціальної допомоги, стикаються у своїй діяльності з багатьма труднощами та перешкодами, як системними, так і на місцевому рівні. Однією з найважливіших перешкод на шляху до ефективного вирішення значної частини соціальних проблем є недостатня інтеграція місцевих спільнот. Це природне явище, якщо враховувати той факт, що до реформи децентралізації механізми, які підтримують інтеграцію спільнот погано функціонували. Наразі Закон України «Про соціальні

¹ Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

послуги» (2019 р.)² одним з пріоритетів визначає інтеграцію соціальних послуг в громаді (в об'єднаних територіальних громадах). Означений сегмент в українському суспільстві активно розвивається.

1. Виникнення передумов проблеми та формулювання проблеми

Набуття чинності нової редакції Закону України «Про соціальні послуги»³ є важливим кроком для покращення функціонування сфери соціальних послуг в Україні. Закон привносить багато покращень у функціонування сфери соціальних послуг, однак існує і низка ризиків, пов'язаних з відсутністю нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього закону.

Серед позитивних нововведень Закону слід відзначити такі:

- Зміна самого підходу до надання соціальних послуг. Якщо раніше закон визначав соціальні послуги як «комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати», то нова редакція передбачає «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб, сімей, які в них перебувають» (Ст. 1 ч. 1). Акцент у наданні послуг робиться на профілактичній складовій, що є перевагою, адже профілактика є ефективнішою ніж подолання вже наявних проблем.

- Звернутися щодо необхідності надання соціальних послуг відтепер може не лише особа, яка потребує послуг або її законний представник, а також і інші особи, в інтересах осіб, які потребують таких послуг (Ст. 19 ч. 1). Це також є важливим елементом профілактичної складової соціальної роботи. В цьому контексті слід відзначити важливу роль вчителів, які повинні співпрацювати з соціальними працівниками, визначаючи та повідомляючи про, наприклад, випадки насильства в сім'ї, складне матеріальне становище.

- Створення Реєстру отримувачів та надавачів соціальних послуг (Ст. 15), тобто автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи, призначеної для збору, реєстрації, зберігання і використання даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, а також запровадження єдиних вимог до всіх надавачів соціальних послуг – як

² Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

³ Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

державних і комунальних, так і до недержавних (прибуткових та неприбуткових організацій).

- Запровадження переліку базових соціальних послуг – тобто послуг, надання яких отримувачам забезпечуватиметься, зокрема, виконавчими органами органів місцевого самоврядування, в т.ч. об'єднаних територіальних громад (Ст. 1 ч. 1, Ст. 16 ч.6).

- Встановлення нової класифікації соціальних послуг, а саме – поділ на соціальну профілактику, соціальну підтримку та соціальне обслуговування (Ст. 16).

- Визначення чіткого переліку осіб, послуги яким надаються за рахунок бюджетних коштів, незалежно від рівня їхнього доходу (Ст. 28 ч. 2).

- Впровадження таких механізмів надання соціальних послуг як ведення випадку (Ст. 18) та екстрене (кризове) надання соціальних послуг (Ст. 23)⁴.

Водночас, слід зазначити ризики, які виникли із моменту набуття чинності нової редакції закону. Якщо надання соціальних послуг можна продовжувати виконувати, користуючись підзаконними актами, які доповнювали попередню редакцію, то певні новели цього закону вимагають наявності підзаконних актів, котрі ще не були розроблені урядом та Міністерством соціальної політики.

Необхідним є затвердження державних стандартів надання базових соціальних послуг (Ст. 17). Для частини з них, таких як: соціальна адаптація, соціальний супровід, посередництво (медіація), консультування, доцільно буде послуговуватися наявними стандартами. Однак, нові послуги такі як екстрене (кризове) втручання потребують запровадження стандартів. Оскільки всі надавачі послуг зобов'язані надавати послуги відповідно до державних стандартів, відсутність останніх ставить під загрозу можливість надання послуги через відсутність затвердженого механізму її надання.

Окрім цього, досі не затверджений Порядок оцінювання потреб особи, сім'ї у соціальних послугах, згідно з яким приймається рішення щодо надання чи ненадання послуги особі, сім'ї. На час відсутності цього документу доцільним буде використання «Акту оцінки потреб особи, сім'ї», затвердженого Міністерством соціальної політики раніше (наказ Мінсоцполітики №1005 від 13.07.2018 р.). В якості типового договору про надання соціальних послуг можна наразі послуговуватися попередньою версією договору про надання соціальних послуг (наказ Мінсоцполітики №762 від 14.07.2016 р.) та адаптувати його відповідно

⁴ Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

до вимог чинної редакції закону (вказання назви соціальних послуг, умови їх надання і вартості, відповідальності сторін, а також додання індивідуального плану згідно зі Ст. 22). Відсутня також форма акту про надання соціальних послуг, що надаються екстрено (кризового). Оскільки така форма послуг є новелою чинної редакції закону, то немає відповідного старого зразку, яким можна було би послуговуватися нині. Прозорий і конкурентний ринок надання соціальних послуг не може виникнути доти, доки не будуть затверджені урядом «Критерії діяльності надавачів соціальних послуг» (Ст. 13)⁵.

Окрім зазначеного вище, невчасне прийняття необхідних підзаконних актів несе в собі і такі ризики:

1. Ставить під загрозу захист прав громадян щодо доступу до соціальних послуг. Як було зазначено вище, відсутність низки підзаконних актів ускладнює, а подекуди і унеможлиблює належне надання соціальних послуг громадянам. Тому аби уникнути ситуації коли особи, які потребують соціальних послуг, не зможуть їх своєчасно одержувати, доцільно буде використовувати наявну нормативно-правову базу. Однак, найбільші ризики існують для екстреного (кризового) втручання, оскільки це новий вид соціальних послуг, та для соціальних послуг як для превентивного механізму.

2. Спричиняє можливість прийняття рішень, які суперечать законодавству, що, у свою чергу, може мати негативні фінансові наслідки для органів місцевого самоврядування та інших установ. За умов відсутності «Порядку оцінювання потреб особи, сім'ї у соціальних послугах», будь-яке рішення щодо надання соціальних послуг, прийняте на основі «Акту оцінки потреб особи, сім'ї», може бути оскарженим. Також виникає питання, що слід робити після затвердження Порядку у випадку розбіжностей між Порядком» та Актом у випадках, коли рішення було прийняте на основі Акту у зв'язку з незворотною дією в часі нормативно-правових актів. Водночас, поки не визначені чіткі механізми оплати та компенсацій, що мають регулюватися Порядком організації соціальних послуг та Порядком надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення, тут також виникає поле для помилок та зловживань. Окрім цього, відсутність деяких підзаконних актів може ускладнювати відповідне планування бюджетних видатків на соціальні послуги в органах місцевого самоврядування.

3. Пріоритетними є висока вмотивованість та правильний підхід соціальних працівників аби норми закону повною мірою виконувалися,

⁵ Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

що вимагає ефективної підготовки кадрів (особливо для об'єднаних територіальних громад, які були створені нещодавно) і обміну досвідом кращих практик та конкретних прикладів (зокрема, яким чином протидіяти потраплянню у складні життєві обставини та як ефективно допомагати особам та сім'ям виходити з таких обставин)^{6 7 8}.

Відтак, для повноцінного функціонування нової редакції Закону «Про соціальні послуги»⁹ необхідним є якнайшвидше прийняття відповідних постанов Кабінету Міністрів та наказів Міністерства соціальної політики. До моменту прийняття цих постанов і наказів доцільним є використання наявних підзаконних актів, у випадках де це є можливим.

Попри ризики та проблеми, які існують на даному етапі імплементації Закону України «Про соціальні послуги», нова редакція є дуже прогресивною та несе низку змін, які покращать організацію сфери соціальних послуг та зроблять їх надання більш ефективним. Важливо, що послуги будуть надаватися на рівні об'єднаних територіальних громад, тобто найближче до одержувачів. Безсумнівним позитивом також є перехід від вирішення соціальних проблем шляхом «гасіння пожеж», тобто подолання складних життєвих обставин, в які особа вже потрапила, до запобігання потраплянню в такі обставини, що значно актуалізує загалом практики соціальної роботи, соціально-педагогічні практики, зокрема, і практики соціально-педагогічної реабілітації в об'єднаних територіальних громадах.

2. Аналіз існуючих методів вирішення проблеми та формулювання завдання для оптимального розвитку

Щодо соціальної інтеграції, ініціатив самопомогти та підтримки в соціальній сфері доречним є використання зарубіжного досвіду. З метою використання ідеї соціальної економіки в системі соціальної допомоги в Польщі було запроваджено юридичну можливість

⁶ Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. Вісник АПСВТ, 2019, № 4, С. 65 – 75, DOI 10.33287/11221.

⁷ Семигіна Т. В. Муніципальна реформа і соціальні послуги у громадах: яку модель обрати? // Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС, 2018. С. 235 – 238.

⁸ Семигіна Т.В. Сучасна соціальна робота: чи виправдане стирання меж? // Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні: Матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О.В. Чуйко. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С. 84 – 89.

⁹ Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

створення «Клубів соціальної інтеграції» та «Центрів соціальної інтеграції» – Закон від 13 червня 2003 р. про соціальну зайнятість («Щоденник законодавства» 2003 р., № 122, поз. 1143) та про соціальну кооперацію – Закон від 27 квітня 2006 р. про соціальні кооперативи («Щоденник законодавства» 2005 р., № 94, поз. 651)¹⁰.

Новими інструментами соціальної допомоги в Польщі визначено механізми активної соціальної інтеграції та програми місцевої активності. Велике значення приділяється професійній активізації та всім соціальним послугам, пов'язаним із цим. У «Центрах соціальної допомоги» працюють «Клуби соціальної інтеграції». У цих клубах учасники можуть отримати підтримку соціального працівника, психолога, соціального педагога, радника з питань професійної зайнятості, юриста чи іншого фахівця. У рамках «Клубу соціальної інтеграції» працюють «групи самопомоги» та «Волонтерські клуби», покликані стимулювати соціальну активність та надихати на діяльність з самопомоги, надаючи послуги та проводячи навчання для осіб, які потребують підтримки.

«Клуб соціальної інтеграції» організовує місцеве партнерство з організаціями, установами, фізичними та юридичними особами для полегшення та вирішення місцевих соціальних проблем. Прикладом запуску соціальних послуг, які пропонують «Клуби соціальної інтеграції», є групи самопомоги для безробітних, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, жертв насильства, батьків, які виховують дитину з інвалідністю, або тих, хто не неналежно здійснює батьківські обов'язки тощо.

Групи самопомоги – це добровільні, найчастіше неформальні збори осіб, активні дії яких спрямовані на спільне подолання проблем, що виникають через захворювання, проблеми психічного чи соціального характеру, що стосуються безпосередньо їх самих чи їхніх родичів. Метою роботи цих груп є зміна власних умов життя. Група є засобом, що дозволяє зменшити зовнішню ізоляцію та внутрішню. Цілі групи самопомоги спрямовані переважно на її членів, а не на сторонніх осіб. Групами самопомоги не керують люди, які надають професійну допомогу, на відміну від груп підтримки. Іноді відбувається так, що запрошуються фахівці з певної галузі. Групи самопомоги зазвичай налічують близько 7-15 осіб. Під час зустрічей та розмов кожен член групи відчуває підтримку інших, які беруть участь у зустрічах, і розуміють, що їх не покинуть напризволяще, що

¹⁰ Ільчук Л. І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад) // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 1. С. 114–121.

звичай приносить полегшення та зміцнює почуття власної сили. Вони вчать один у одного, як боротися з труднощами, де шукати допомоги. У групах самопомоги, створених людьми, які стикнулися з хворобою, або присвячених питанням охорони здоров'я, учасники діляться інформацією, наприклад, про можливість лікування певного захворювання, ліки, страхування, можливості догляду. Первинною метою є допомога самим собі у колі осіб, які стикнулися з такою ж проблемою. Групи самопомоги виникають у результаті свідомої та відповідальної участі осіб, які самі (чи їхні близькі) постраждали від такої ж проблеми¹¹.

Соціальні працівники є ініціаторами створення груп самопомоги, які потім можуть почати функціонувати без участі професіоналів. Центри соціальної допомоги дозволяють використовувати приміщення, пристосовані також до потреб осіб з інвалідністю, надають консультації та підтримку спеціалістів та консультантів, наприклад, юристів, психологів, терапевтів залежностей, соціальних педагогів та, звичайно, соціальних працівників. Процес створення групи складається з кількох етапів (рис. 1).

Рис. 1. Процес створення групи самопомоги (Польща)

¹¹ The Role of the Social Worker in the 21st Century [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gov.scot/resource/doc/47121/0020821.pdf – Загол. з екрану. – Мова англ.

Роль соціального працівника може бути обмежена наданням підтримки в груповому процесі, пошуку коштів на діяльність групи, допомоги у пошуку необхідних спеціалістів, якщо є така потреба, допомоги у наданні приміщень для групових зустрічей та безкоштовного перевезення учасників.

Група підтримки – це група, створена особами, які переживають подібні труднощі¹². Відбуваються регулярні зустрічі осіб, які відчувають подібні проблеми, наприклад, насильство в сім'ї. Метою цих зустрічей є боротьба з безпорадністю проти насильства, обмін інформацією та досвідом, отримання емоційної підтримки, а також підвищення обізнаності про проблему та надання знань і навичок, необхідних для вирішення складних життєвих обставин. Учасники групи підтримки діляться своїм досвідом, почуттями, переживаннями, сумнівами, не боячись критичної оцінки чи поради. Участь у зустрічах групи підтримки безкоштовна. Зустрічі груп підтримки проводять психологи, фахівці психотерапії залежностей та співзалежностей, соціальні педагоги, лікарі або досвідчені соціальні працівники. Крім підтримки у широкому її сенсі, вони допомагають також у інформуванні про різні можливості дій щодо самозахисту, тобто втручання поліції, процедуру «Блакитної картки», повідомлення правоохоронних органів та різні аспекти правової допомоги. Окрім груп, що займаються проблемою насильства, існує багато інших, наприклад, групи підтримки батьків дітей з інвалідністю, що проводяться за участю реабілітологів та соціальних педагогів, або групи підтримки прийомних сімей, де зустрічі проводять, зокрема, психологи та працівники Центрів підтримки сім'ї з відділів прийомної опіки. На зустрічах сім'ї діляться своїм досвідом у роботі з дітьми та співпраці з їхніми біологічними сім'ями (досвід соціальної роботи у Польщі).

Відтак, участь у групах самопомоги і групах підтримки (Польща) посилює почуття захищеності, розуміння і почуття власної гідності. Ще одним сегментом групової роботи є відновлення соціальних зв'язків, зменшення дефіциту, спричиненого життєвими проблемами та посилення навичок самопомоги в умовах навколишньої реальності. Це також допомагає зменшити соціальну ізоляцію осіб та сімей, які стикаються з різного типу проблемами.

¹² The Role of the Social Worker in the 21st Century [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gov.scot/resource/doc/47121/0020821.pdf – Загол. з екрану. – Мова англ.

Звернення до зарубіжного досвіду в площині осмислення практик соціальної роботи дає підстави визначати, виокремлювати найбільш ефективні практики соціальної роботи в сучасному українському соціумі. Відповідно до заявленої мети, пріоритетом є виокремлення соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах (об'єднаних територіальних громадах).

Розглянемо базові поняття соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах.

Об'єднана територіальна громада – це ефективна, зрозуміла і зручна для мешканців система управління територією¹³. Мешканців об'єднаних територіальних громад вже не відправляють вирішувати питання в район чи область – за все тепер відповідає місцева влада: голова, депутати ради громади та її виконком. Освіта, медицина, адміністративні послуги, дороги, освітлення, водопостачання, сміття, благоустрій, забудова і навіть безпека – компетенція влади об'єднаної громади. Саме влада громади, і більше ніхто, займається вирішенням більшості місцевих питань, має на це кошти і несе за усе відповідальність. Мешканці об'єднаних громад мають поруч ефективну спроможну владу, яку самі обирають і на діяльність якої можуть впливати. Як наслідок – в містах і селах громади доступніші та якісніші послуги, більш сприятливі умови життя. З'являються можливості для тих, хто хоче змін.

Варто зазначити, об'єднання не робить громади автоматично заможними. Так, там з'являється більше повноважень і грошей. Але це ще не означає розвиток. Для успіху потрібні лідери, готові діяти рішуче, професіонали, здатні залучити і ефективно використати кошти, керівники, готові нести відповідальність за свою роботу перед людьми і державою. В процесі об'єднання громад такі місцеві лідери отримують свій шанс: стають головами громад, депутатами, старостами чи громадськими активістами. Для них – це можливість очолити зміни тут і зараз, зробити своє місто чи село кращим, стати частиною успіху країни. Об'єднання громад активізує місцевих лідерів. Формується основа сильної країни. Зазначимо, повноваження, ресурси і відповідальність об'єднаних територіальних громад передаються від центральної влади на місця, бо тільки так можна побудувати міцну державу, стійку до політичних змін всередині та зовнішніх зазіхань.

Соціально-педагогічна робота розглядається як різновид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється у певній соціальній

¹³ Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.

інституції та спрямований на точно визначений об'єкт впливу ¹⁴. Соціально-педагогічна робота спрямовується на різні категорії дітей, молоді, дорослих або окремі соціальні групи; з врахуванням місця де вона відбувається, розрізняють соціально-педагогічну роботу в закладі освіти, реабілітаційному центрі, різних соціальних інституціях, громаді тощо.

Соціально-педагогічна технологія – сукупність методів, прийомів та впливів, що застосовуються задля досягнення мети соціально-педагогічного розвитку; упорядкована сукупність процедур та операцій, за допомогою яких реалізується певний соціально-педагогічний проект або конкретна ідея перетворення соціальної реальності ¹⁵.

Соціальне партнерство – це система відносин його основних суб'єктів, інститутів щодо стану, умов, змісту та форм діяльності різних соціально-професійних груп, спільнот ¹⁶. Соціальне партнерство наразі набуває важливого значення в управлінні системою соціального захисту і соціального обслуговування населення, особливо на регіональному рівні місцевого самоврядування та у об'єднаних територіальних громадах. Науковець В. Якимець акцентує увагу на синергетичності соціального партнерства, яка виникає під час поєднання різних ресурсів з боку соціальних секторів (з комерційного сектора, бізнесу, держави) при вирішенні різних соціальних проблем, у тому числі у наданні соціальних послуг населенню.

Інтегрована система надання соціальних послуг – це загальновизначений та високо ефективний підхід до організації та надання соціальних послуг і задоволення потреб громадян ¹⁷. Сутність інтегрованої системи полягає в узгодженні та координуванні функцій і заходів суб'єктів різних рівнів управління, які, працюючи синхронно і узгоджено, забезпечують комплексний та економічно ефективний підхід до розв'язання проблемних ситуацій, попередження та усунення соціальних ризиків і вразливості громадянина. Соціально-педагогічні практики реабілітації в об'єднаних територіальних громадах

¹⁴ Васильєва-Халатникова М. О. Рефлексивний підхід соціально-педагогічної діяльності // Scientific Journal «ScienceRise» Pedagogical Education – № 10/6 (17) 2018. – С. 9 – 15.

¹⁵ Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.

¹⁶ Cnaan R.A. Psychosocial Rehabilitation: Toward a Definition // Psychosocial Rehabilitation Journal / Cnaan R.A. – 1988. – P. 61 – 77.

¹⁷ Енциклопедія освіти. Гол. ред. Академік НАН і НАПН України В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 1037 с.

знаходяться в структурі інтегрованої системи надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах.

Соціально-педагогічна практика – це комплексний та системний підхід у процесі соціально-педагогічної діяльності; це дія, дії, діяння; рух до результату, мети (авторське).

Звернемося до аналізу змісту і структури понять «реабілітація», «соціальна реабілітація», «соціально-педагогічна реабілітація». Сучасне розуміння реабілітації тісно пов'язане із соціальним контекстом. У даний час під реабілітацією розуміють як відновлення психофізичного здоров'я людини, так і її інтегрування в соціум, сприяння в набутті статусу рівноправного члена суспільства. Соціальна реабілітація – це система заходів, що має на меті якнайшвидше і найбільш повне відновлення здатності до соціального функціонування людей з особливими потребами, інвалідів та інших уразливих категорій населення¹⁸.

Можна виділити кілька груп причин, в результаті яких виникає необхідність професійного втручання з метою реабілітації:

- медико-біологічні (спадкові, вроджені, набуті в процесі життєдіяльності;
- соціально-економічні, зумовлені урбанізацією, сучасними проблемами сім'ї, неправильною організацією дитячого дозвілля, впливом засобів масової інформації тощо;
- психологічні (взаємостосунки із оточенням, різний рівень здібностей, особливості темпераменту і характеру особистості);
- педагогічні, соціально-педагогічні (наявність або відсутність систематичного виховання, запобігання виникненню негативних передумов для розвитку)¹⁹.

Оскільки предметом нашого дослідження є організація соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах, акцент зробимо на змісті та структурі базового поняття «соціально-педагогічна реабілітація» (рис. 2).

Соціально-педагогічна практика реабілітації в об'єднаних територіальних громадах – це комплексний та системний підхід у процесі надання соціально-педагогічної допомоги різним соціальним групам населення в об'єднаних територіальних громадах, спрямований

¹⁸ Witte W. Einführung in die Rehabilitationspsychologie (bearbeitet und herausgeg R. Brackhane) / W. Witte. – Bonn: Huber, 1988. – P. 121.

¹⁹ Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2021, 219 с. / <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34954/Sotsialna%20Robota%20Realii%20Ta%20Vykyky%20Chasu.pdf?sequence=1>.

на відновлення морального, психічного і фізичного стану членів громади, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільством правилами і нормами (авторське).

Соціально-педагогічна практика реабілітації в об'єднаних територіальних громадах передбачає виконання фахівцями таких професійних функцій: комунікативної, організаторської, діагностичної, прогностичної, посередницької, охоронно-захисної, попереджувально-профілактичної, соціально-терапевтичної, корекційно-реабілітаційної, відновлюючої тощо (означені функції є відповідними із функціями соціально-педагогічної практики взагалі).

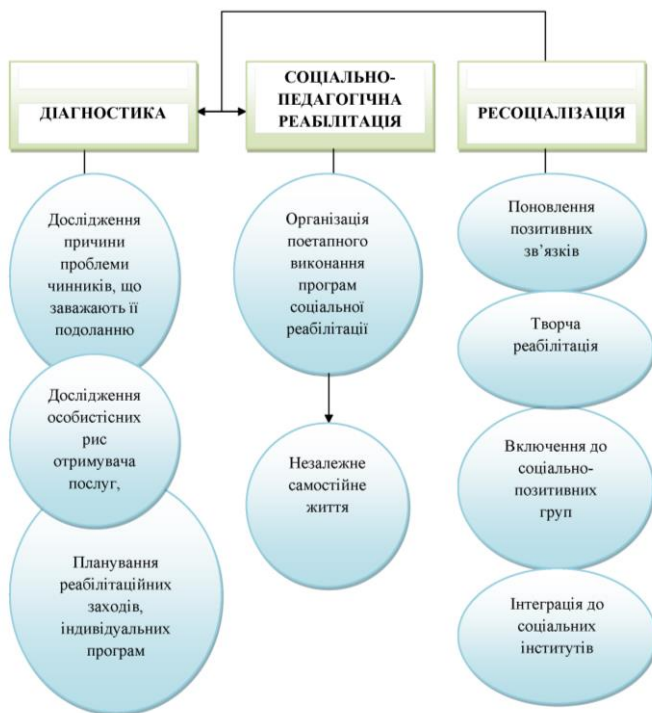

Рис. 2. Зміст та структура соціально-педагогічної реабілітації в об'єднаних територіальних громадах

Виконання вищезазначених функцій у соціально-педагогічних практиках реабілітації в об'єднаних територіальних громадах пов'язано з вирішенням фахівцем соціальної роботи, соціальним педагогом наступних завдань:

- соціально-педагогічна реабілітація у закладах загальної середньої освіти;
- соціально-педагогічна практика реабілітації у відповідних закладах охорони здоров'я дітей та молоді;
- здійснення соціально-педагогічних реабілітаційних заходів на початку появи проблеми в особистості;
- неперервність та постійність проведення соціально-педагогічних практик реабілітації;
- комплексний характер соціально-педагогічних програм реабілітації;
- індивідуальний підхід до визначення обсягу, характеру та змісту соціально-педагогічних реабілітаційних заходів ²⁰.

До основних споживачів соціально-педагогічних практики реабілітації в об'єднаних територіальних громадах ми відносимо наступні категорії клієнтів, соціальних груп, спільнот: внутрішньо-переміщені особи; біженці; учасники ООС; особи з інвалідністю; люди похилого віку; представники етнічних та расових меншин; хворі на хронічні захворювання; особи, що вийшли з психіатричних лікарень чи місць позбавлення волі; бездомні чи ті, що проживають у скрутних умовах або шукають притулку; батьки-одинаки; самотні жінки; жінки, які утримують інших представників родини із недостатнім матеріальним забезпеченням; довгострокові безробітні; працюючі особи літнього віку; діти трудових мігрантів тощо (авторське).

Особливістю практичної діяльності соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах є її інтеграційний та аналітичний характер, що спирається на комплекс інтеграційних та міждисциплінарних дій.

Принципами організації соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах є:

- принцип соціальної справедливості (забезпечує попередження соціальної нерівності; створення рівних можливостей соціального захисту; надання вільного доступу до ресурсів як постачальників, так і отримувачів послуг);

²⁰ Чернуха Н. Соціально-педагогічна робота в Україні: становлення, реалії і перспективи. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. № 1 (5). 2019. С. 37–40.

- принцип належного врядування (передбачає рівний та повний доступ до соціальних благ усіх верств населення; належний захист прав людини; врядування для усіх та за участю всіх; прозорість прийняття рішень; підзвітність владних структур, приватного сектору та організованої громадськості перед тими, на кого впливатимуть їхні рішення та дії);

- принцип соціального включення (передбачає створення рівних умов соціального захисту для найбільш вразливих категорій громадян; ставлення до отримувачів послуг, як до активних суб'єктів власного життя);

- принцип етапності (дотримання певних етапів у проектуванні соціально-педагогічних практик реабілітації);

- принцип диференційованості (диференційований, адресний підхід до клієнтів соціально-педагогічних практик реабілітації);

- принцип комплексності (комплексний, системний, міжвідомчий, міждисциплінарний підхід у процесі реалізації соціально-педагогічних практик реабілітації);

- принцип послідовності у проведенні реабілітаційних заходів (дотримання послідовності, спадкоємності щодо реалізації соціально-педагогічних практик реабілітації) тощо ²¹.

Незаперечним є те, що організація соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах не може існувати без належної взаємодії всіх суб'єктів та об'єктів тієї чи іншої практики в соціальній роботі ²². Особистість у соціумі, у процесі соціалізації може бути успішною за умови взаємодії всіх чинників її самореалізації та самоствердження (рис. 3).

Варто взяти до уваги те, що світовою та вітчизняною практикою доведено, що ефективною інтеграція на рівні громад буде лише внаслідок послідовного здійснення чотирьох інтеграційних завдань і відповідно формування моделі інтегрованої системи надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах (рис. 4).

²¹ Слозанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 1 (40). С. 265 – 268.

²² Ільчук Л. І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад) // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 1. С. 114–121.

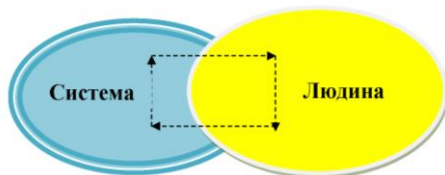

Рис. 3. Інтегрована система соціально-педагогічних практик реабілітацій в об'єднаних територіальних громадах

Рис. 4. Модель інтегрованої системи надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах

Відповідно, у процесі надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах, наразі, соціально-педагогічні практики реабілітації вмонтовуються в зазначену модель.

Значимо, упровадження моделі інтегрованої системи надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах має ґрунтуватися на комплексі принципів, які дозволяють забезпечити якісні управлінські рішення, спрямовані на розвиток соціальних послуг, системність, послідовність, узгоджність дій у процесі їх надання²³ (рис. 5).

²³ Слезанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 1 (40). С. 265 – 268.

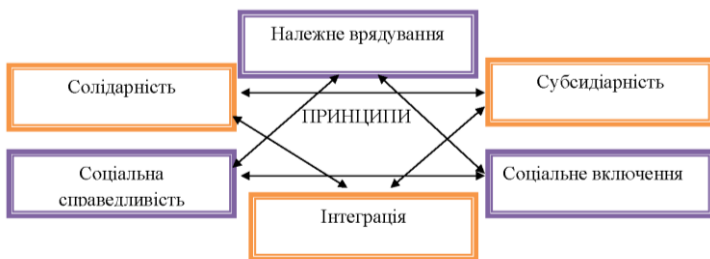

Рис. 5. Принципи формування інтегрованої системи надання соціальних послуг та якісних управлінських рішень

Відтак, з огляду на здійснений нами теоретичний аналіз практик у соціальній роботі, спостереження за освітньою та практичною діяльністю у соціальній сфері, інтерв'ювання студентів (магістрантів), майбутніх соціальних реабілітологів та соціальних педагогів впродовж 2020-2021 років пропонуємо перелік існуючих у сучасному українському соціумі соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах: соціально-педагогічні заходи, акції, проекти, програми, соціальні ярмарки, ворк-шопи, квести, соціальні марафони, арт-фестивалі, майстер-класи, мережа партнерства соціальних інституцій, експериментальні та молодіжні студії за інтересами, конкурси соціальних проектів, студії ідей, студії-практикуми, студії досвіду, майстерні «живих історій», відеолекторії, медіа-лекції тощо. Варто взяти до уваги, що найбільш ефективними методами у процесі реалізації соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах є: метод проектів, метод кейс-ситуацій, метод тренінгового навчання, метод партнерства та співробітництва, метод стимулювання громадських ініціатив, метод активізації та зростання потенціалу особистості.

Вважаємо за доцільне розгляд діяльності та співпраці з партнерами у процесі організації соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах (таблиця 1).

Слід врахувати, що реабілітаційне середовище формується досить швидко і міцно, а поява приватних центрів та різновекторних практик свідчить про те, що існує платоспроможна аудиторія, яка потребує якісних послуг. Здатність реабілітаційних центрів забезпечити бажаний рівень якості стримується низкою чинників, пов'язаних з питаннями підпорядкування і фінансування. Це призводить до того, що центри, які знаходяться в муніципальній системі, будуть більше фокусуватися на

маргінальних прошарках населення. Визнана у соціальній сфері практика показує, що якість послуг, що надаються в муніципальних соціальних і медичних установах, не перевищує середній рівень. Наявність існуючих партнерів не здатне забезпечити необхідними ресурсами реабілітаційні центри так, щоб вони могли стати конкурентоспроможними ²⁴. Проте, перетворення конкуренції в партнерство позитивно позначається на якості послуг, що надаються в реабілітаційних центрах, об'єднаних територіальних громадах тощо.

Таблиця 1

Партнери у процесі організації соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах

Ключові партнери	Надавачі реабілітаційних послуг
Батьки, ЗВО (методичне забезпечення), громадські організації, благодійні фонди, установи культури, спортивні організації, мережа соціальних служб	Державні установи, організації громадянського суспільства, ФОП, що надають супровід, додаткові соціальні сервіси, альтернативні методики, програми реабілітації тощо

Варто зазначити, що ефективність соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах визначається загалом рівнем соціалізації клієнта, його здатністю адаптуватись у суспільстві, відновити моральні, психічні стани, порушені чи втрачені індивідом суспільні зв'язки та відносини, розширити адаптивні можливості суб'єкта соціалізації, здатності бути адекватним до нових умов, управляти своїм життям, бути успішним у соціумі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження та аналіз соціальної роботи в об'єднаних територіальних громадах, зокрема, соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах (вітчизняний і зарубіжний досвід) дає підстави говорити про різновекторність означеного виду надання соціальних послуг населенню, наявність ряду проблем у теорії і практиці заявленої проблеми та широкого спектру ресурсів у процесі надання інтегрованих соціальних послуг в

²⁴ Cnaan R.A. Psychosocial Rehabilitation: Toward a Definition // Psychosocial Rehabilitation Journal / Cnaan R.A. – 1988. – P. 61 – 77.

об'єднаних територіальних громадах, зокрема, і послуг соціально-педагогічної реабілітації відповідно до викликів часу.

Варто зазначити, що ефективність соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах визначається загалом рівнем соціалізації клієнта, його здатністю адаптуватись у суспільстві, відновити моральні, психічні стани, порушені чи втрачені індивідом суспільні зв'язки та відносини, розширити адаптивні можливості суб'єкта соціалізації, здатності бути адекватним до нових умов, управляти своїм життям, бути успішним у соціумі.

АНОТАЦІЯ

У розділі монографії розглянуто досвід соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах України. В умовах сьогодення актуалізуються питання спільного бачення щодо розуміння особливостей організації системи соціальної підтримки населення в об'єднаних територіальних громадах через впровадження моделі інтегрованих соціальних послуг відповідно до положень нового закону України «Про соціальні послуги» (17 січня 2019 року).

Предметом нашого дослідження є організація соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах, акцент зробимо на змісті та структурі базового поняття «соціально-педагогічна реабілітація».

До основних споживачів соціально-педагогічних практики реабілітації в об'єднаних територіальних громадах ми відносимо наступні категорії клієнтів, соціальних груп, спільнот: внутрішньо-переміщені особи; біженці; учасники ООС; особи з інвалідністю; люди похилого віку; представники етнічних та расових меншин; хворі на хронічні захворювання; особи, що вийшли з психіатричних лікарень чи місць позбавлення волі; бездомні чи ті, що проживають у скрутних умовах або шукають притулку; батьки-одинаки; самотні жінки; жінки, які утримують інших представників родини із недостатнім матеріальним забезпеченням; довгострокові безробітні; працюючі особи літнього віку; діти трудових мігрантів тощо.

Варто зазначити, що ефективність соціально-педагогічних практик реабілітації в об'єднаних територіальних громадах визначається загалом рівнем соціалізації клієнта, його здатністю адаптуватись у суспільстві, відновити моральні, психічні стани, порушені чи втрачені індивідом суспільні зв'язки та відносини, розширити адаптивні можливості суб'єкта соціалізації, здатності бути адекватним до нових умов, управляти своїм життям, бути успішним у соціумі.

Література

1. Васильєва-Халатникова М. О. Рефлексивний підхід соціально-педагогічної діяльності // Scientific Journal «ScienceRise» Pedagogical Education – № 10/6 (17) 2018. С. 9 – 15.
2. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
3. Енциклопедія освіти. Гол. ред. Академік НАН і НАПН України В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1037 с.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
5. Ільчук Л. І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад) // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2018. № 1. С. 114–121.
6. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. Вісник АПСВТ, 2019, № 4, С. 65 – 75, DOI 10.33287/11221.
7. Семигіна Т. В. Муніципальна реформа і соціальні послуги у громадах: яку модель обрати? // Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС, 2018. С. 235 – 238.
8. Семигіна Т.В. Сучасна соціальна робота: чи виправдане стирання меж? // Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні: Матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О.В. Чуйко. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С. 84 – 89.
9. Слозанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 1 (40). С. 265 – 268.
10. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2021, 219 с. / <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34954/Sotsialna%20Robota%20Realii%20Ta%20Vykylyky%20Chasu.pdf?sequence=1>.
11. Чернуха Н. Соціально-педагогічна робота в Україні: становлення, реалії і перспективи. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. № 1 (5). 2019. С. 37 – 40.
12. Чуйко О. Місія і роль соціального педагога в розбудові освітнього середовища закладу освіти. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. № 1 (5). 2019. С. 41 – 46.

13. Cnaan R.A. Psychosocial Rehabilitation: Toward a Definition // Psychosocial Rehabilitation Journal / Cnaan R.A. – 1988. – P. 61 – 77.

14. Deleu G.M. Les grands principes de la réhabilitation psychosociale/ G.M Deleu. – Socrate Réhabilitation, 2004. [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.espace-socrate.com/index.php/tous-les-articles/2-non-categorise/43-lesgrands-principes-de-la-rehabilitation-psychosociale>.– Загол. з екрану. – Мова фр.

15. Heim N. Coping und Adaptivitat: Gibt es geeignetes oder ungeeignetes Goping? // Psychotherapie und Medizinische Psychologie / N. Heim. – 1988. – № 38.– P. 64.

16. The Role of the Social Worker in the 21st Century [Электронний ресурс]. – Режим доступу: www.gov.scot/resource/doc/47121/0020821.pdf – Загол. з екрану. – Мова англ.

17. Witte W. Einführung in die Rehabilitationspsychologie (bearbeitet und herausgeg R. Brackhane) / W. Witte. – Bonn: Huber, 1988. – P. 121.

**Information about the authors:
Chernukha Nadiia Mykolaivna,**

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogics
Kyiv National Taras Shevchenko University
ORCID ID: 0000-0002-5250-2366
2-A, Glushkova st., Kiev, Ukraine

Vasylieva-Khalatnykova Maryna Oleksandrivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Docent of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogics
Kyiv National Taras Shevchenko University
ORCID ID: 0000-0002-8488-4602
2-A, Glushkova st., Kiev, Ukraine